

GEOSTRATEGIJA SREDOZEMLJA ZA VRIJEME HLADNOG RATA (III)

RADOVAN PAVIĆ

Pristup. U odnosima Zapada i Istoka Sredozemlje postaje važno već u vrijeme Drugog svjetskog rata. Porazom Hitlerovih snaga kod Staljingrada (1943.) bilo je jasno da Sovjetski Savez, dakle i žarište komunizma, ne mogu biti uništeni. To ujedno znači da se za Zapad otvara potreba ostarivanja novih globalnih političkih, strateških i teritorijalnih odnosa u čemu će i Sredozemlje imati bitno značenje.

Snage zapadnih saveznika nisu bile ušle u Mediteran već krajem 1942. samo zbog potrebe likvidacije snaga višijevske Francuske i u kontekstu likvidacije nacističkih i talijanskih snaga u sjevernoj Africi, nego i misleći na buduće globalne odnose, tj. da u Sredozemlju treba ostvariti takvu političku i teritorijalnu prisutnost i odnose koji će zapravo biti činilac budućeg geostrateškog okruženja, zadržavanja i spriječavanja SSSR-a (*containment, deterrent*), a za Zapad to je bilo mnogo važnije od otvaranja druge fronte u zapadnoj Europi koje će uslijediti istom lipnja 1944. god. Za razliku, iako je iz Drugog svjetskog rata izašao kao bitna

pobjednička (ali – prvenstveno kopnena) sila – SSSR je sa svojim prodorom u Sredozemlje znatno zakasnio.

Suprotstavljeni interesi Zapada i Istoka na Sredozemlju vide se već i iz prostorne definicije Sredozemlja i iz teze da Sredozemlje treba pripadati samo sredozemnim državama. Pri tome treba uočiti dvoje: **prvo** – shvaćanje Zapada da Crno/Azovsko more nisu dijelovi Sredozemlja ima jasan politički/geopolitički (protusovjetski) cilj jer, ako čitav akvatorij nije Sredozemlje, nego je Sredozemlje samo onaj otvoreni dio izvan carigradskih Tjesnaca, onda to znači da SSSR

nije mediteranska zemlja. A to će reći: ako Sredozemlje treba da pripada samo mediteranskim državama – onda SSSR nema što tražiti u prostoru otvorenog Sredozemlja, tj. izvan Crnog/Azovskog mora, dakle, ako se iz otvorenog Sredozemlja povuku sve flote nemediteranskih država, onda to vrijedi ne samo za SAD, Veliku Britaniju i druge, nego i za sam SSSR. I – **drugo** - za SSSR teza da Sredozemlje mora pripadati samo sredozemnim državama znači da nesredozemne NATOvske države ne mogu biti vojno prisutne u tom akvatoriju, dok naprotiv – u skladu sa sovjetskom tezom da SSSR **jest** sredozemna zemlja (Sredozemlja u cjelini) – i SSSR ima pravo biti prisutan i u otvorenom i zatvorenom Sredozemlju, jer Crno/Azovsko more (kao dio zatvorenog Sredozemlja) ipak jesu dio jedinstvenog Mediterana što znači opravdanje za sovjetsku vojnu prisutnost u čitavom akvatoriju Sredozemlja, dok bi se ostale flote nemediteranskih država morale povući. Iz svega slijedi da prostorna definicija Sredozemlja, tj. pitanje što jest, a što nije Sredozemlje – nije ni u kom slučaju samo geografsko (i bezazleno), nego ima i duboko utemeljeno geopolitičko značenje.

INTERESI SAD I NATO-A U SREDOZEMLJU ZA HLADNOG RATA

Klasično Sredozemlje u odnosima Zapada i Istoka. Akvatorij Sredozemlja karakteriziraju u međunarodnim odnosima dvije značajke: ono je izraziti kontaktni prostor i ima veliko značenje i u globalnim i u regionalnim geostrateškim odnosima. To je logično, jer je Sredozemlje dio Rimlanda, pri čemu se prostor između Španjolske i Maroka s jedne i Omana (i uopće Arapskog mora) s druge strane s pravom naziva *luk krize* ili *luk nestabilnosti*.

Interesi SAD u mediteranskom akvatoriju su višestruki. Jedan od temeljnih političkih interesa SAD jest potiskivanje i osporavajuća uloga prisutnosti SSSR-a u tom akvatoriju, što treba nužno prevesti i na konkretni geopolitički jezik, tj., SSSR treba fizički izolirati i ograničiti na bazen Crnog mora, što omogućuju i blokovska savezništva i fizičkogeografske karakteristike carigradskih Tjesnaca koji se mogu zatvoriti (to, istina, ne omogućuje i međunarodno-pravni status Tjesnaca, ali je u konkretnim kriznim situacijama pravna sastavnica posve nevažna). Na istoj je liniji interes SAD da bilo samostalno, bilo preko saveznika kontrolira ili blokira i ostale pomorske tjesnace i prolaze, na prvom mjestu Otrantska vrata, peloponesko-kretske-rodosko-tursku geostratešku barijeru, a zatim i Sicilski prolaz, Gibraltarska vrata i Sueski prokop. Imobiliziranje sovjetske flote u Sredozemlju predstavlja važan američki interes potenciran time što su flote danas izuzetno značajan vid oružanih snaga, po mnogima i onaj najkvalitetniji. Tako se interesu SSSR može i mora suprotstaviti i vojno i politički: za razliku, SSSR u prvom redu mora biti zainteresiran za otvorenost, slobodu i sigurnost morskih prolaza, jer je svjestan vlastitih ograničenja, tako su prirodno zatvoreni i Baltičko, i Crno i Sredozemno i Ohotsko i Japansko more (u međunarodno-pravnom smislu to su poluzatvorena mora), dok izlaz preko Murmanska ipak ima samo ograničeno značenje. Osim kontrole pomorskih prolaza, za SAD je važno održavanje i afirmacija nezavisnosti, naročito onih država koje zbog svog geopolitičkog položaja imaju izuzetnu vrijednost. To se prije svega odnosi na Jugoslaviju. Iako se i u tom smislu radi o problemu Otrantskih vrata, Jugoslavija je ipak između mediteranskih zemalja najpogodnija za (eventualni i

navodni) izlaz SSSR-a na Sredozemlje. Međutim, pri tome je važno uočiti da sovjetska intervencija u Mađarskoj 1956. i Čehoslovačkoj 1968. ipak nije bila u širem kontekstu prodora na Jadran (i to preko Jugoslavije), kao što se tada spekuliralo na Zapadu, bilo iz potencijalno stvarnih, bilo samo iz promidžbenih razloga. Zbog toga su SAD trajno zainteresirane za nezavisnost Jugoslavije, jer je nezavisna i nesvrstana Jugoslavija najbolja garancija da Sovjetski savez ne dopre do Sredozemlja mimo carigradskih Tjesnaca. Jugoslavija, istina, ne može postati zapadnjačka blokovska zemlja, što znači da se kompletno zatvaranje okruženja ne može ostvariti, ali je zato dragocjena kao međuprostor i *siva zona*, pa je njezin nesvrstani status u mediteranskom kontekstu za SAD apsolutno prihvatljiv i poželjan, iako nesvrstavanje u cjelini nije politika koja može odgovarati SAD-u. Za SAD je važno ne smao da dominiraju u pomorskim prolazima, nego i u tzv. *koridorskim državama*: to su zemlje koje i bez obzira na stanje u pomorskim prolazima (zatvorenost, sukobi) svojim obalama izlaze na dva akvatorija i na taj način predstavljaju kopnene mostove ili koridore kojima se obilaze tjesnaci (Španjolska, Maroko, Francuska, Italija, Tunis, Grčka, Turska, Egipat, Izrael). Očito, važni ali tada neostvarivi interesi SAD-a moraju biti usmjereni i prema onim državama u Sredozemlju koje prijateljuju sa SSSR-om, jer bi potiskivanje SSSR-a s tih lokacija bitno oslabilo te zemlje. SAD stalno nastoje da se u akvatoriju Sredozemlja osiguraju ključna uporišta. Jedan od najvažnijih problema za SAD slijedi iz činjenice da one ovdje nisu autohtona obalna sila, što znači da moraju raspolagati odgovarajućim i fizičkim uporištima na tuđim teritorijima (baze i služnosti). Proces ostvarenja uporišta počeo je već

1949. osnivanjem NATO-a. Tako su na krajnjem zapadu SAD osigurale prisutnost putem NATOvskog Portugala već 1949. god. (što znači i prisutnost na Azorima, a time je osiguran i pristup svojevrsnim mostom Europi i Sredozemlju s istočnoameričke obale i Atlantika). Značenje te činjenice dopunjeno je i uspostavljanjem četiriju vojnih američkih baza na tlu Španjolske 1953. god. U središtu, osigurani su Italija i Malta, a na istoku Sredozemlja osigurani su i Cipar s dvije britanske baze (Akrotiri i Dhekelija), a zatim putem Trumanove doktrine (1947.) osigurane su i Grčka i Turska (članice NATO-a od 1952.), koje imaju značenje za kontrolu pristupa iz Crnog mora ostalom Sredozemlju.

I tadašnji noviji interesi SAD vezani su uz politiku interesnih područja i osiguranje dodatnih insitnih uporišta za RDF snage (Rapid Deployment Forces - snage za brzo djelovanje), koje imaju regionalne strateške zadatke, a ne zadatak jedne sastavnice u općem obračunu sa SSSR-om u globalnom smislu. Zato su SAD morale ostvariti (i ostvarile su) sigurnosni i logistički sustav između Azora i Diego Garcie u Indijskom oceanu gdje se on povezuje s Pacifikom. Vidljivo je da se taj sigurnosni sustav poklapa s Rimlandom, a drugo i nije moguće. Na zapadnom sektoru Sredozemlja, SAD su uspjele uvući Španjolsku u NATO 1982. god., (iako samo u političku, a ne i u vojnu strukturu), a ponovno su stekle neka uporišta u Maroku, gdje su bile prisutne od 1951. do 1963. god. Američki interes za Španjolsku datira naročito od političkih promjena u Portugalu 1974. god. kada se javila mogućnost da Azori i Portugal izađu iz globalno-strateškog interesnog područja Zapada zbog čega je Španjolska dobila izrazito kompenzacijsko značenje. Ulaskom Španjolske u NATO, posve su osigurana Gibraltarska vrata, pro-

blem blokovske pripadnosti Gibraltara više se ne postavlja, jer on sada u svakoj kombinaciji (bilo britanskoj, bilo španjolskoj) ostaje u NATO-u, a u slučaju zatvaranja Gibraltarskih vrata, Španjolska i Maroko omogućavaju kopnenu koridorsku vezu između akvatorija Sredozemlja i Atlantika. Osim geopolitičkog značenja Iberskog poluotoka, važni su i pripadajući otoci (Baleari), koji su unutar Sredozemlja pogodni za lokaciju novih raketnih oružja, jer oni kao istodobni ciljevi ujedno ne predstavljaju opasnost za samu Španjolsku. Izuzetno je važno da se uloga Španjolske i Portugala u NATO-u ne cijeni po mogućem doprinosu vojnih snaga, nego po *prednostima zemljopisnog položaja* u najizrazitijem geopolitičkom kontekstu.

Na zapadnom ulazu u Sredozemlje SAD moraju podržavati Maroko protiv Fronte Polisario, jer se ne smije dozvoliti da se afirmira i ojača snaga za koju se na Zapadu pretpostavlja da bi mogla postati neka alžirsko-prosovjetska tvorevina. U istočnom Sredozemlju SAD su uspjele osigurati služnosti u Egiptu i Sudanu, dok bi isto tako bilo značajno stabilizirati se i na dijelu Pravog Levanta (Izrael i Libanon).

Kako se SAD ne smiju vojno isuviše povezati s Izraelom (da se ne antagoniziraju umjerene arapske zemlje koje su im isto tako potrebne), logičan je bio pritisak na Libanon. Sjedinjenim Američkim Državama u Libanonu najviše može odgovarati režim koji bi u zapadnjačkom kontekstu omogućio uporišta za RDF snage, a to je ujedno u režim koji bi bio prihvatljiv i za Izrael.

Godine 1983. situacija za uspostavljanje američkih uporišta postaje još povoljnija. Na Siciliji se lociraju nove rakete (baza Comiso), a tzv. Turska Republika Sjeverni Cipar nudi SAD-u vojna uporišta. Geopolitički

položaj ima ovdje izuzetnu vrijednost, jer se Cipar nalazi ispred obala prosovjetske Sirije.

Pitanje vojnih uporišta u Sredozemlju ima za SAD odlučno značenje. Pri tome je važna njihova lokacija, ali i broj uporišta, jer se sa svima ne može uvijek koristiti (u slučajevima kada bi to štetilo odnosima dotične zemlje s trećim državama).

Sovjetski interesi. Kao prvu i najvažniju činjenicu kada se radi o SSSR-u i Sredozemlju u doba Hladnog rata i to u njegovom otvorenom dijelu akvatorija jest povijesni neuspjeh Rusije/SSSR-a da se nekako uspostavi u carigradskim Tjesnacima, bilo izravno pomorskom moći, bilo zaobilazno putem Balkana (preko Rumunjske i Bugarske). Međutim, oba su pristupa nadilazila snagu Rusije: pomorska je sastavnica ipak bila preslaba (i u odnosu na Tursku i njezine zapadne saveznike koji su bili spremni braniti tog „bolesnika na Bosporu“, Krimski rat 1853.-56.), dok bi kopneni pristup značio savladavanje Rumunjske i Bugarske, što je također bilo nemoguće, jer je taj prodor, *prvo*, periferičan, i zatim, *drugo*, demografski je, ipak, i po svom politogenetskom naboju vrlo izrazit. Zato je Rusija mogla savladati Kavkaz, koji ni demografski, a niti politogenetski nije toliko snažan. Ukratko, Rusija/SSSR nisu postigli da bi to uspostavljanje u prostoru Tjesnaca nadilazilo one mogućnosti koje toj zemlji osigurava međunarodno pravo, a to očito ne može zadovoljiti ruske/sovjetske imperijalne/imperijalističke interese. Zato se i na otvoreno Sredozemlje odnosi onaj problem koji se u cjelini tiče Rusije/SSSR-a, a to je problem zatvorenosti – istina (donekle), je otvoren Arktik, ali su zatvoreni i Baltik i Crno/Azovsko more, Ohotsko i Japanско more.

Pri razmatranju sovjetskih interesa na Sredozemlju treba uzeti u obzir neke općenitosti: moć da se izađe iz Crnog/Azovskog mora, politika prisutnosti/pokazivanja zastave, traženje saveznika (baze i služnosti) i traženje pariteta na moru u odnosu na Zapad, pomoć protuzapadnjačkim/protukapitalističkim pokretima u svijetu – nisu se za Rusiju/SSSR ostvarili na povoljan način.

Sovjetski interesi u Sredozemlju javljaju se kasnije od onih američkih, ali nisu ništa manje intenzivni, iako nisu ni toliko uspješno ostvareni. U slučaju SSSR-a i njegovih blokovskih saveznika u crnomorskom bazenu radi se o potrebi slobodnog izlaza kroz carigradske Tjesnace, te zatim iz Sredozemlja u cjelini - tj. radi se o vitalnim interesima tih geografski hendikepiranih država, koje objektivno treba poštovati, baš kao neke druge vitalne interese Zapada. Mediteranska sastavnica sovjetske vanjske politike, koja očito postaje sve značajnija i mora se dovesti u širi kontekst sovjetske *neomahanističke afirmacije* (afirmacija po Gorškovu). SSSR je tada konačno priznat kao svjetska sila, i to ne toliko po relativno starijoj raketno-interkontinentalnoj i orbitalnoj strateškoj doktrini, koliko, prije svega, što je *postao i svjetska pomorska sila*, te je upravo ta sastavnica bila najodlučnija u definiranju SSSR-a kao velevlasti.

Za SSSR važne su i pomorske služnosti u zoni izvan crnomorskih tjesnaca. Izgubivši tijekom 1970-ih godina egipatsko pomorsko pročelje, poraslo je značenje Sirije, Libije i naročito Alžira, jer bi ostvarenje služnosti u Mers el Kebiru (baš kao i održavanje sovjetskih pomorskih manevara u Zapadnjačkom jezeru) imalo veliko geostrateški osporavajuće značenje u tom akvatoriju u kojem inače dominira Zapad. U odnosu na pomorske

služnosti, za SSSR bi bilo izuzetno značajno da se na neki način vrati i u Egipat i Albaniju, i da svakako zadrži Siriju kao prijateljsku zemlju. Osim toga, za SSSR je važno steći logistička uporišta koja bi omogućila dugotrajnije snabdijevanje u slučaju da bi bili zatvoreni carigradski Tjesnaci i time prekinuta veza sa Crnim morem. Kao saveznici s logističkom funkcijom naročito bi bile važne one zemlje koje ne ovise o Tjesnacima, te one koje se ne mogu pomorski zapriječiti, a ujedno raspolažu i naftom koja ima odlučno značenje za potrebe flota u svakoj dugotrajnoj krizi. Pri tome, naročito su pogodne one zemlje – primjerice Libija – koje se naglašeno politički suprotstavljaju SAD (iako održavaju i dobre ekonomske odnose), a odlikuju se ambicioznom vanjskom politikom u Africi i imaju ugovore o prijateljstvu i suradnji s pojedinim članicama Varšavskog ugovora, čime makar i posredno ostvaruju vezu s tom blokovskom organizacijom (Libija i Bugarska, 1983.).

Iako je u borbi za interesna područja jedini kriterij odnos snaga, pa su poželjna sva interesna područja koja se mogu ostvariti, pojedine zemlje imaju i specifičnu dodatnu vrijednost zbog naročito značajnog prometnog i geopolitičkog položaja. To se posebno odnosi na *koridorske zemlje* koje ostvaruju pomorske veze preko kopna obilazeći morske tjesnace i prolaze. Zato bi za SSSR veliko značenje mogla imati Albanija zbog lokacije na Otrantskim vratima, zatim Tunis, kojim se može zaobići Sicilski prolaz, te Egipat, preko kojeg se zaobilazi Sueski kanal, a također i Alžir i Maroko kojima se zaobilaze Gibraltarska vrata (u slučaju Alžira veza s Atlantikom mogla bi biti uspostavljena jedino konačnim ostvarenjem Saharske Arapske Demokratske Republike i njezinim po-

voljnim odnosim s Alžiirom). Pri svemu tome jasno je da ulogu Albanije kao koridorske države ne treba precjenjivati, jer se osim samih Otrantskih vrata i širi akvatoriji mogu uspješno pomorski zapriječiti.

U odnosu na Egejsko more, ni SSSR-u, pa niti Turskoj nikako ne bi odgovaralo da Grčka proširi teritorijalno more s 6 na 12 nm, jer bi time između carigradskih Tjesnaca i ostalog Sredozemlja uvelike nestalo zone slobodnog mora.

SSSR mora biti zainteresiran i za denuklearizirani i nenuklearizirani status Balkana i Turske. Iako nenuklearizirani Balkan ujedno znači da ni SSSR tamo ne može instalirati vlastiti nuklearni arsenal, ipak bi on bio u izrazitoj prednosti, jer bi nepostojanje ili uklanjanje s Balkana eventualnog NATOvskog nuklearnog oružja za SSSR bila očita geostrateška povoljnost. U odnosu na zaleđe sredozemnog pomorskog pročelja SSSR je naročito zainteresiran da ostane prisutan u Mađarskoj, jer je Panonska nizina čvorište geostrateških pravaca europskog značenja (*panonska geostrateška lepeza*), koji dopiru i do obala Sredozemlja.

SSSR je također zainteresiran za povlačenje stranih nemediteranskih ratnih flota

(Velike Britanije i SAD) iz tog akvatorija (iako se time narušava načelo slobode mora), i to na osnovici činjenice da Velika Britanija, a niti SAD očito nisu mediteranske zemlje, dok SSSR to jest, i to po načelu cjelovitosti sredozemnog akvatorija, po kojem se i crnomorski prostor definira kao dio jedinstvenog sredozemnog bazena. Za SSSR bio bi važan i proces denuklearizacije Sredozemlja i njegovo pretvaranje u zonu mira, jer bi se time dijelom riješio teških ekonomskih tereta nametnutih trkom u naoružanju, budući da izdatci za naoružanje bitno otežavaju i osporavaju gospodarski razvitak SSSR za razliku od Zapada, gdje ti izdatci imaju gospodarski stimulativni karakter. SSSR je isto tako zainteresiran za održavanje statusa nesvrstanih zemalja, jer to može biti efikasna brana za ulazak tih zemalja u interesno ili čak izravno blokovsko područje Zapada. U tome posebno značenje ima nesvrstanost Cipra. No ona je dovedena u pitanje podjelom iz 1974. i štoviše, turska država na sjevernom Cipru već je 1984. ponudila SAD pomorske i zrakoplovne služnosti. Nadalje, zbog specifičnog geostrateškog položaja Jugoslavije, SSSR je i bitno zainteresiran za održanje statusa njezine nesvrstanosti.

RJEČNIK

Containment – (engl. sadržati, zadržati) – prvenstveno strateška vojna doktrina Zapada kojom treba zadržati/obuzdati neprijateljske vojne snage od bilo kakvih vojnih djelovanja. U politici containmenta koriste se osim vojnih i sva druga primjerena sredstva, politika okruženja primjer je containmenta.

Detterent (engl. koji zastrašuje, odvraća) – naziv za svaku politiku i naročito vojno djelovanje ili prijetnju kojim se odvraća neprijatelja da poduzme određene akcije, politika odvratanja.

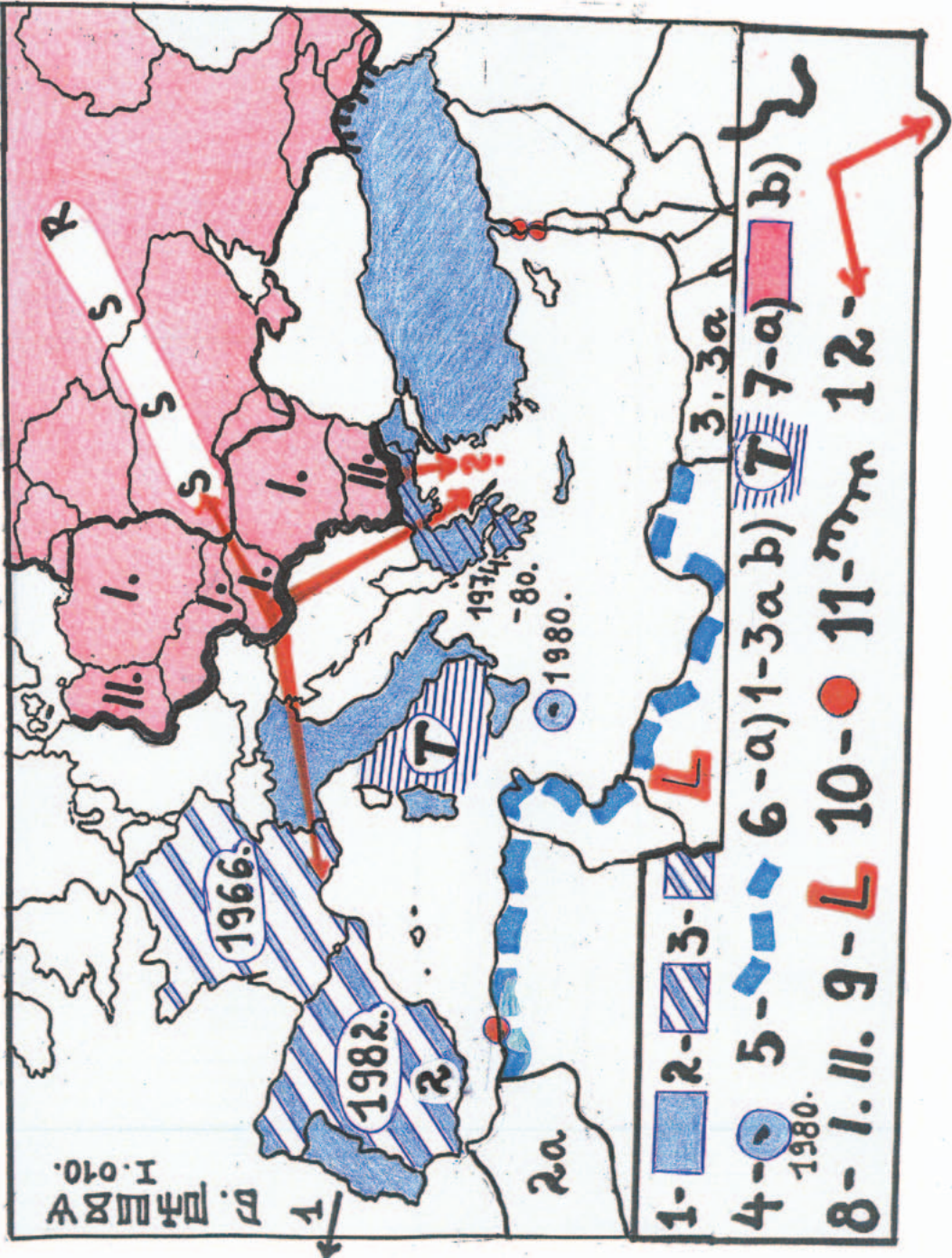
Imperijalna/imperijalistička politika – pri upotrebi ovih pojmova treba naglasiti da imperijalnu politiku mogu voditi samo imperiji, a ona očito ujedno i mora bit imperijalistička. Za razliku, imperijalističku politiku mogu voditi i oni koji nisu imperiji, ali očito bez odgovarajućih rezultata, jer sve nije utemeljeno na dostatnoj moći.

Okruženje – vrsta teritorijalizirane politike Zapada kojom se neprijateljske države ili vojni blokovi okružuju drugim savezničkim državama, vojnim blokovima i bazama kako bi se spriječilo svako vojno ofenzivno djelovanje i širenje neprijateljskog utjecaja kao i stjecanje saveznika. Politika okruženja od strane Zapada prema Istoku počinje osnutkom NATO-a 1949. god., a nastavlja se osnivanjem Bagdadskog/CENTO pakta, zatim SEATO pakta i posebnim obrambenim savezima između Australije, Japana i SAD. Iz rasporeda navedenih paktova jasno se uočava njihovo poklapanje sa zonom Rimlanda koja okružuje euroazijski Heartland.

Panonska lepeza – geostrateški pojam koji se odnosi na ishodište/susretište/križište 10 vojno operacijski pravaca taktičkog i strateškog značaja i značenja locirano u Mađarskoj panonskoj nizini. Važno je uočiti da je čak pet od tih pravaca zahvaćalo bivšu Jugoslaviju, čime je njezina geostrateška osjetljivost izrazito naglašena, što je još više potencirano činjenicom da barem tri operacijska pravca završavaju na Jadranu.

RDF (Rapid Deployment Forces) – posebne relativno malobrojne vojne snage Zapada namijenjene za brzo raspoređivanje i djelovanje u pojedinim kriznim žarištima.

Željezna zavjesa (između Ščecina i Trsta), politički i geopolitički pojam kao metafora koju je W. Churchill iznio 1946. god. kako bi se definirala stvarnost nepremostivih razlika između Zapada i Istoka jasno izraženih nakon protunacističkog pragmatičkog savezništva u vrijeme Drugog svjetskog rata. Za podizanje željezne zavjese Zapad je optuživao SSSR u svrhu uspostavljanja izolacije. Ideja željezne zavjese naročito je naglašena od 1961. god., tj. od podizanja Berlinskog zida. Željezna zavjesa nestaje u doba kraja 1980-ih/početka 1990-ih godina, zbog političkih promjena na Istoku. Pojam željezne zavjese može se primijeniti na svaku drastičnu i rigidnu politiku kompletne izolacije.

Sl. 1. Klasično Sredozemlje – blokovski i geostrateški odnosi u doba Hladnog rata

LEGENDA uz sl. 1. Klasično Sredozemlje – blokovski i geostrateški odnosi u doba hladnog rata

1 – Države članice NATO-a nastalog na osnovi Hladnog rata kao izraz potrebe zastrašivanja, zaustavljanja i okruženja SSSR-a i socijalističkih zemalja od strane Zapada.

2 – NATOovski strateški sustav dopunjen 1982. god. ulaskom Španjolske u političku strukturu pakta.

3 – Godine 1966. Francuska istupa iz vojne strukture NATO-a, ali se i dalje mora smatrati čvrstim pripadnikom Zapada. Od 1974. do 1980. i Grčka je bila samo član političke strukture NATO-a. Zbog promijenjenog statusa Francuske i Grčke poraslo je geostrateško značenje Italije, a zbog problema s Grčkom veće je značenje Turske koja dominira carigradskim Tjesnacima, te izravno graniči s SSSR-om, što je za NATO važno i zbog obavještajnih djelatnosti (naročito nakon gubitka Irana 1978./79. god.), i u okviru koncepcije isturene obrane. Značenje Italije za NATO poraslo je 1970/80-ih godina i zbog toga što se panonsko-lombardijski vojno-operacijski pravac više ne smatra jedinim izvorom opasnosti za Italiju i Zapad, nego se među opasne susjede sve više ubraja i Libija, posebno od 1981. god., nakon američko-libijskog oružanog incidenta u zaljevu Sirta. Zbog dugotrajnog grčko-turskog problema u egejskom bazenu i podjele Cipra od 1974. god., te zbog Grčke najave da bi mogla preispitati odnose sa SAD (1984.) situacija je za NATO najnepovoljnija na njegovom istočnom mediteranskom sektoru.

4 – Od 1980. Italija preuzima obvezu da jamči političko-teritorijalni status Malte što je samo tradicija očuvanja britanskog imperijalnog puta između Gibraltara i Sueza.

5 – Na obalnim pročeljima sjevernoafričkih država koje su se politički emancipirale, Zapad postupno gubi strateške pogodnosti, tj. raspolaganje vojnim uporištima. Tako su u Alžiru Francuzi izgubili uporišta do 1968., u Tunisu do 1963., SAD i Velika Britanija u Libiji do 1954., odnosno do 1970., a Velika Britanija na Malti do 1968. Međutim, Britanci su zadržali koloniju Gibraltar i dvije baze na Cipru (Akrotiri i Dhekelija), a Zapad je, štoviše, stekao uporišta u svim državama NATO-a, zatim u Maroku, Egiptu i Izraelu.

6 – a) Novijim političkim razvitkom Zapad se čvrsto ukorijenio na Azorima (1) koji su važna stepenica za američki zračni most prema Iberskom poluotoku. Ojačao je i svoje pozicije u Španjolskoj 1982. (2), stekao iste godine i dva nova uporišta u Maroku (2a), isto tako stekao uporišta u Egiptu i Sudanu (1980-ih godina 3, 3a), dok u Izraelu i Libanonu 1982./83. nije uspio dokrajčiti sukobe. Očito je da bi zrakoplovne služnosti (radijus djelovanja zrakoplovstva od 1200-1300 km) u tom prostoru imale veliko značenje jer bi tako bio pokriven veliki dio Blistoka i Sredistoka. U tom je smislu važna ponuda tzv. Turske Republike Sjeverni Cipar (1984.) da omogući SAD-u izgradnju zrakoplovne luke.

b) pri svemu tome treba naglasiti da i dalje ostaje pogodnost po kojem je Tirensko more najbolje branjeni dio tzv. Zapadnjačkog jezera (T)

7 – a) SSSR kao najjači član Varšavskog ugovora (iz 1955.)

b) tzv. *željezna zavjesa* između Istoka i Zapada kao najvažnija diobena granica u Europi (poslije 1948. god.)

8 – Države članice Varšavskog ugovora dijele se u odnosu na SSSR na države prve i druge tamponske zone (I, II) i to prema tome graniče li izravno ili neizravno sa Sovjetskim Savezom.

9 – Posebnu kategoriju čine države u prijateljskim odnosima sa SSSR-om, odnosno one koje imaju i formalne ugovore o prijateljstvu i suradnji. Za Libiju se na Zapadu tvrdi da ona strateški zapravo predstavlja sovjetsko logističko uporište, što znači da SSSR u slučaju krize ne bi morao toliko ovisiti o prohodnosti carigradskih Tjesnaca, pri čemu treba imati u vidu i bogatstvo Libije naftom.

10 – Sovjetski Savez ima sigurne pomorske služnosti samo u Siriji (luke Tartus i Latakija), a izgleda da se može služiti i Mers el Kebirom u Alžiru, kao i s više uporišta u Libiji. Za SSSR naročito bi značenje mogao imati spomenuti Mers el Kebir i to kao strateški osporavajući činilac u Zapadnjačkom jezeru.

11 – Izravni dodir SSSR-a i NATO-a postoji samo na granici s Norveškom (196 km) i Turskom (602 km), pri čemu je očito da to može biti problem u odnosima velevlasti. Međutim, treba odmah napomenuti da se i jedna i druga strana suzdržavaju od bilo kakvih incidenata, jer bi oni mogli imati pogubne posljedice.

12 – Neki vojno-operacijski pravci između Zapada i Istoka u Europi zahvaćaju i mediteranske zemlje. Važno je uočiti čvorišnu i stožernu uloga Panonske nizine sa snopom geostrateških pravaca (*panonska lepeza*). Za NATO posebnu opasnost predstavlja panonsko-lombardijski operacijski pravac kojim bi se Italija odijelila od ostale zapadne Europe, te panonsko-moravsko-varđarski pravac koji cijepa Grčku na dva dijela i odijeljuje Tursku od ostalih zemalja NATO-a. Za Varšavski ugovor naročito opasnost predstavlja eventualno neprijateljsko ovladavanje panonskim geostrateškim čvorištem. Za Jugoslaviju, poseban je problem što nekoliko vojno-operacijskih pravaca europskog značenja prelazi preko njenog teritorija.

Sl. 2. Istok i Sredozemlje u Hladnom ratu: izbor iz bitnih osobitosti

LEGENDA uz sl. 2. Istok i Sredozemlje u Hladnom ratu: izbor iz bitnih osobitosti

1 – (a) Domet sovjetskog raketnog/balističkog oružja u doba Hladnog rata (rakete SS-20 s dometom od 4300-5000 km) – dobro se uočava da je obuhvaćeno gotovo čitavo Sredozemlje osim najvećeg dijela Portugala, što naglašava njegovu geostratešku vrijednost za NATO,

(b) zatim, strateškim zrakoplovnim doletom od 1500 km pokriven je najveći dio Jadrana, jugoistok Italije (Apulija), Kreta i sjeverni Izrael.

2 – (a) Obale SSSR-a/Varšavskog ugovora na Sredozemlju

(b) treba uočiti da je Azovsko more najsigurniji dio akvatorija SSSR-a/Varšavskog ugovora, i to zbog svog statusa zatvorenog mora.

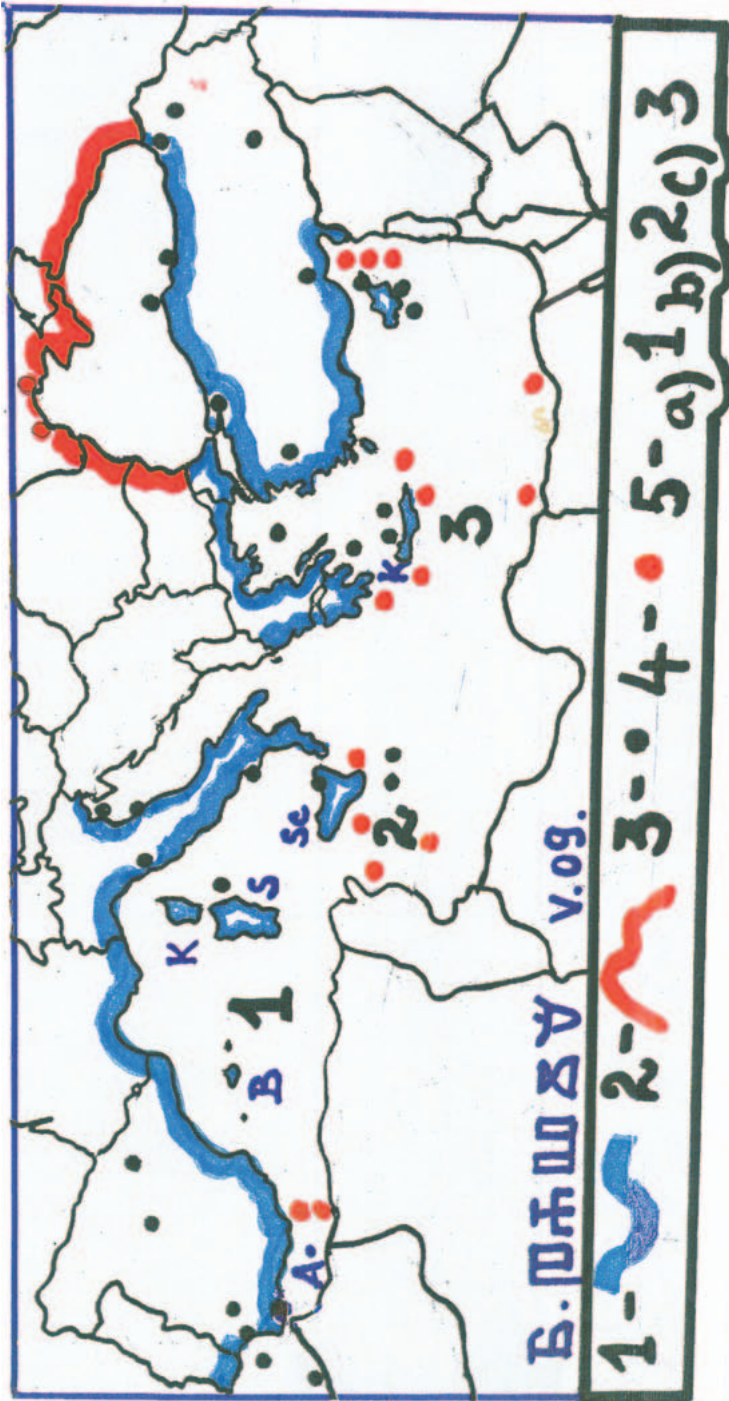
3 – Panonska lepeza vojno-operacijskih pravaca (10) od kojih 5 prelazi preko teritorija Jugoslavije.

4 – Važnija sovjetska pomorska uporišta (Mers el Kebir u Alžiru, Latakija i Tartus u Siriji)

5 – Albanija kao država koja je bitno mijenjala svoju vanjsko-političku orijentaciju (1945.-48. jugoslavenska faza, 1948.-60. sovjetska i 1961.-1978. albansko-kineska faza). U Albaniji SSSR je imao važnu vojno-pomorsku bazu Sazan.

6 – nf – važnost sovjetskih savezništava (Libija, Sirija) zbog vlastitih izvora nafte.

7 – Jadransko i Egejsko more najpogodnije su potencijalne zone ekološkog rata (male dimenzije, relativno slaba cirkulacija i izmjena vode, krajnja gospodarska osjetljivost zbog mogućnosti ekološkog rata kao sastavnice totalnog rata).

Sl. 3. Uporišta Zapada i Istoka u akvatoriju Sredozemlja za Hladnog rata

LEGENDA uz sl. 3. Uporišta Zapada i Istoka u akvatoriju Sredozemlja za Hladnog rata

1 – Sredozemne i atlantske obale NATO-a.

2 – Sredozemne obale SSSR/Varšavskog ugovora (sve u doba maksimalnog Hladnog rata 1960/1970-ih godina).

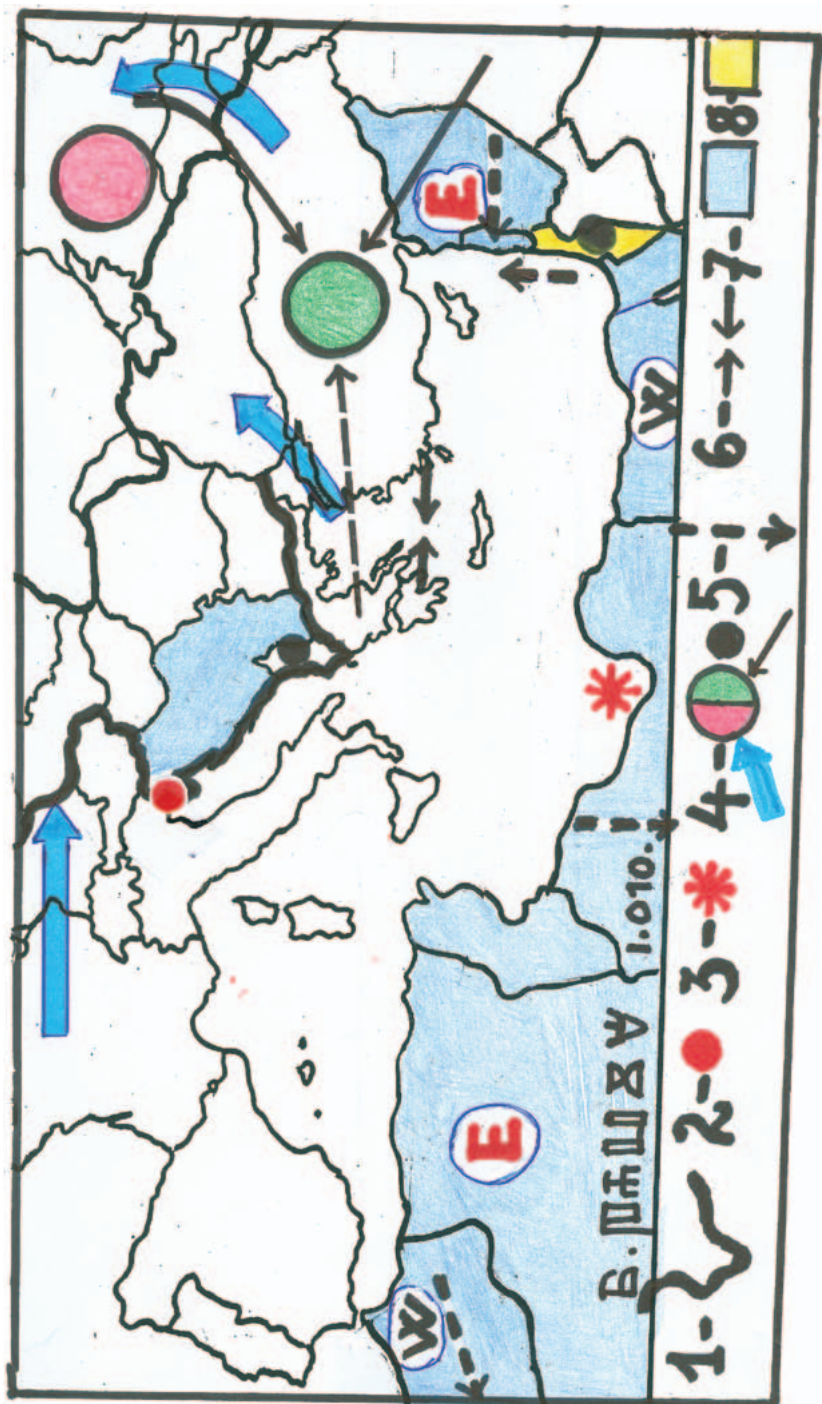
3 – Vojno-pomorske, kopnene, zrakoplovne, promatračke i komunikacijske baze i sidrišta Zapada (30). Posebno treba uočiti činjenicu da za NATO veliku vrijednost (bilo potencijalno, bilo stvarno) mogu imati pojedini otoci, jer su izvan matičnih kopna, što znači da kao lokacije vojnih sadržaja, istina, jesu vojni ciljevi, ali time ujedno i rasterećuju matična kopna (A – Alboran, B – Baleari, K – Korzika, S – Sardinija, Sc – Sicilija, K – Kreta).

4 – Sovjetske pomorske služnosti i sidrišta (17). Karakteristično je da SSSR nema onakvu vrstu uporišta kakvu ima Zapad.

5 – a) – 1 – važno je uočiti da su Sovjeti geostrateški prodrli čak i u Zapadnjačko jezero

b) – 2 – važna je prisutnost Sovjeta u blizini Sicilskog prolaza

c) – 3 – isto je tako važan niz sovjetskih uporišta na vanjskom luku mogućeg zapriječavanja Egejskog mora (Peloponez-Kreta-Rodos-Turska). Glavnina sovjetskih uporišta je u središnjem i istočnom Sredozemlju.

Sl. 4. Klasično Sredozemlje – ostali politički i geopolitički odnosi u Hladnom ratu

LEGENDA uz sl. 4. Klasično Sredozemlje – ostali politički i geopolitički odnosi u hladnom ratu

1 – Željezna zavjesa koja se tiče i nekoliko mediteranskih država (do 1948. god. – Jugoslavija, Albanija, Grčka, Bugarska).

2 – Tršćansko-istarsko pitanje kao svojevremeno jedan od glavnih mediteranskih problema pri čemu treba uočiti jasnu težnju SSSR-a da se preko Jugoslavije (a prije rezolucije Informbiro-a 1948.) što više sa svojim utjecajem proširi na zapad.

3 – Godine 1981. došlo je u zaljevu Sirta do američko-libijskog incidenta, jer SAD ne priznaju način na koji Libija određuje baznu crtu za teritorijalne vode (12 nm iz 1959. god.). Zaoštravanje sa SAD-om uvjetovalo je i libijsku prijetnju da će se pridružiti Varšavskom ugovoru, čemu pridonosi i potreba za uspostavljanjem regionalne ravnoteže u odnosu na prozapadnjački Egipat i Sudan.

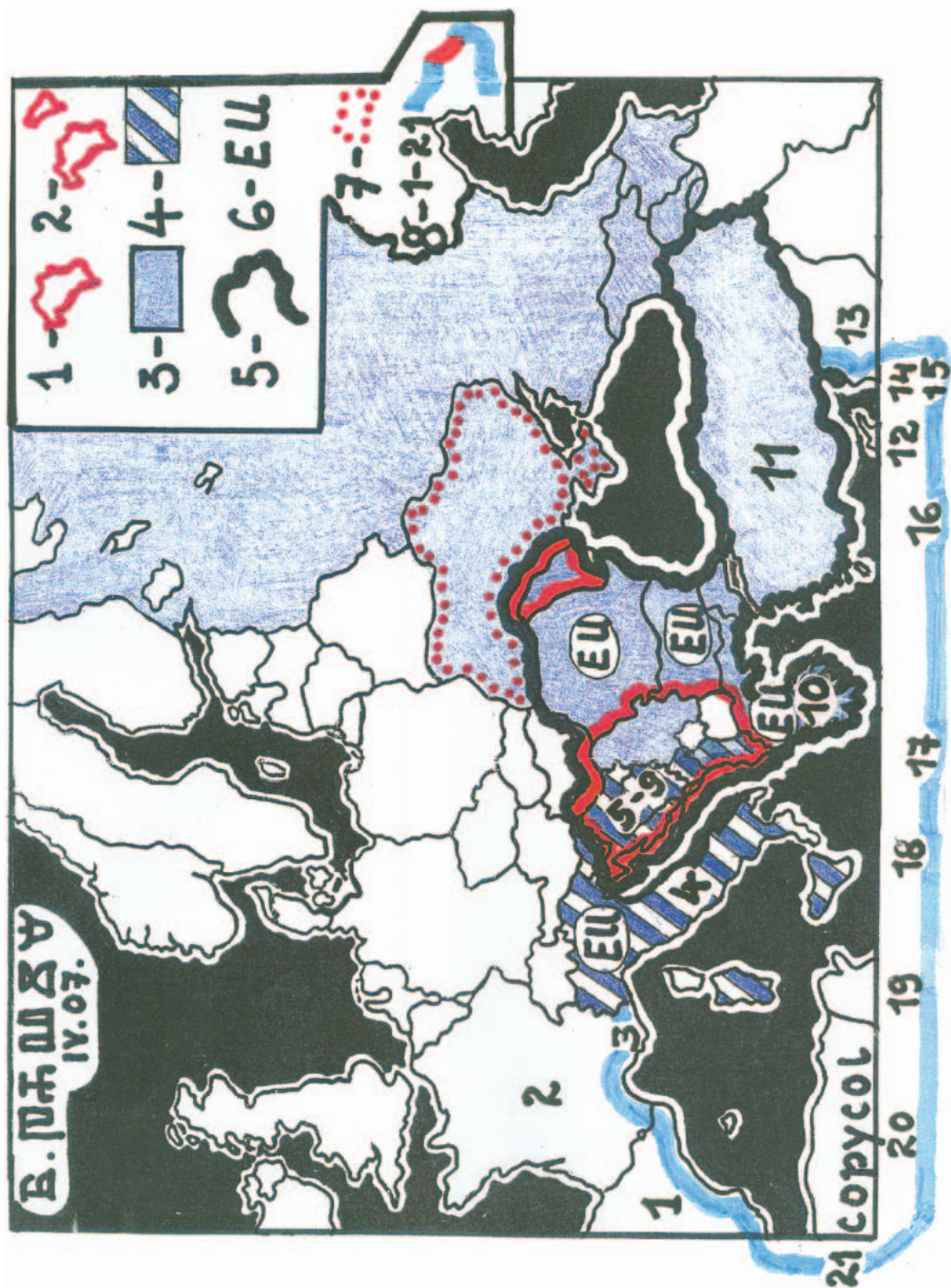
4 – Države koje smatraju da se nalaze u više ili manje izraženom ili čak posvemašnjem neprijateljskom okruženju (Izrael u odnosu na okolne arapske države i nacije). Turska se smatra okruženom od strane SSSR-a, zatim Grčkom i arapskim svijetom (što je sve utemeljeno u povijesnim suprotnostima). Međutim, od 1970/80. Turska nastoji ostvariti što bolje odnose s arapskim državama, pa su osobine okruženja prema tom pročelju sve manje izražene ili čak zanemarive. Albanija je u „neprijateljskom“ okruženju Jugoslavije i Grčke. Povoljna je osobina da „okružene“ države imaju izlaz na more.

5 – Područja najjače izraženih političko-gospodarskih interesa: za Maroko to je sva Zapadna Sahara preko obrambenog zida, za Libiju to je (barem) sjeverni sektor Čada, za Izrael – to je (barem) južni Libanon, a za Siriju to je čitav Libanon u okviru koncepcije Velike Sirije. Tu bi se mogao ubrojiti i sjeverni Cipar kao interesno područje Turske.

6 – Grčko-turski granični sukob u Egejskom moru. Turska se osjeća vojno ugroženom od militariziranih grčkih otoka koji se nalaze neposredno uz tursku obalu, a u odnosu na podmorje traži da egejski bazen bude podijeljen po medijanu. Suprotnosti Grčke i Turske ne ograničavaju se samo na egejski bazen, nego se službena Grčka boji i turskih pretenzija na dio zapadne Trakije.

7 – Nesvrstane države na Sredozemlju. Iako one dominiraju, pokret nesvrstanosti nije mogao spriječiti napetosti i sukobe među članicama pokreta, i nije uspio pretvoriti taj kvatorij u zonu mira i suradnje. Pojedine nesvrstane države ostvaruju različitu suradnju s blokovskim zemljama (W, E), što ne isključuje niti vojnu suradnju. U najnovije vrijeme, 1984., neke od njih nastoje voditi što uravnoteženiju vanjsku politiku (Egipat).

8 – Države izvan blokova i pokreta nesvrstanih, ali koje slove kao implicitni saveznici Zapada (Izrael).

Sl. 5. Različite gospodarsko-političke organizacije u sredozemnoj Europi

LEGENDA uz sl. 5. Različite gospodarsko-političke organizacije u sredozemnoj Europi

Bitna je značajka Središnje južne (sredozemne) Europe (s dodatkom Ukrajine, Ruske Federacije i Turske) da se tu isprepleće šest gospodarsko-političkih i formalnih i neformalnih cjelina i organizacija. To je jasni izraz interesa različitih regionalnih (ali i izvan-regionalnih) čimbenika da se taj prostor nekako organizira, poveže i usmjeri u pravcu raznolike suradnje, ali i nekog političkog jedinstva i to putem različitih organizacija, koje su, međutim, često više rezultat političko/diplomatskih igara i htijenja i diplomatskog zamaha koji je sam sebi svrhom, nego li što su realan okvir za životnu suradnju.

Tako u tom prostoru uočavamo:

1 – tzv. zapadni Balkan (Balkanija iz početka 2000-tih godina), koji nema strogu institucionalnu definiciju, ali se zna da ga čine Hrvatska, BiH, Srbija, Crna Gora, Kosovo, Makedonija i Albanija.

2 – Organizacija CEFTA (Central European Free Trade Agreement) koju u konačnici kao formalnu organizaciju čini zapadni Balkan s Moldovom.

3 – Posebna je organizacija BSEC (Black sea Economic Cooperation iz 1992.), organizacija okuplja države koje gotovo sve gravitiraju Crnom moru (a pridodani su i Grčka, Armenija i Azerbajdžan, dok je Srbija pristupila 2004. godine, a Hrvatska je promatrač).

4 – Jadranska euroregija (iz 2006.) okuplja dijelove država uz Jadransko more.

5 – Organizacija SEECP (South-East European Cooperation Proces) koja ujedinjuje tzv. zapadni Balkan, CEFTA-u s Rumunjskom, Bugarskom, Grčkom i Turskom. Ovu se organizaciju ne bi smjelo olako shvaćati samo u njezinim proklamiranim gospodarskim vidovima, nego ona ujedno može pružiti i izliku za odgodu ili ne primanje pojedinih članica u Euniju, što se naročito odnosi na Tursku.

6 – Dio tog prostora zauzimaju države članice Eunije.

7 – Bilo je moguće da 2007. godine CEFTA-i pristupi i Ukrajina.

8 – Prema francuskom prijedlogu iz 2007. godine sve bi zemlje otvorenog Sredozemlja (dakle bez Portugala, Bugarske, Rumunjske, Ukrajine, Ruske Federacije i Gruzije) trebale sačinjavati Mediteransku uniju što znači da bi bili zahvaćeni i Hrvatska i obalne države naše Regije/Područja što uz postojanje SEECP-a predstavlja dodatnu opasnost formiranja jedne zamjenske organizacije umjesto prijama Hrvatske u Euniju. Budući da bi u Mediteranskoj uniji bili i Crna Gora i Turska i na te bi se zemlje moglo odnositi postojanje jedne zamjenske organizacije umjesto Eunije. U Mediteransku uniju bili bi, dakle, uključeni: 1 – Španjolska, 2 – Francuska, 3 – Monako, 4 – Italija, 5 – 9 (Slovenija, Hrvatska, BiH, Crna Gora, Albanija), 10 – Grčka, 11 – Turska, 12 – Cipar, 13 – Sirija, 14 – Libanon, 15 – Izrael, 16 – Egipat, 17 – Libija, 18 – Malta, 19 – Tunis, 20 – Alžir i 21 – Maroko.